

NOTĂ LA VOLUMUL III

Al treilea volum al seriei *Platon – Opera integrală* (POI, 3) cuprinde *Republica*, precedată de micul dialog *Cleitophon*. Pentru *Republica* am reluat în mare măsură traducerea mea din PO, 5, reprodusă cu mici modificări în PT. De data aceasta am operat ceva mai multe modificări față de PO, 5, nu în ultimul rând și pentru a unifica terminologic și stilistic „limba” *Republicii* cu aceea a dialogurilor din POI, 1 și POI, 2. Am renunțat la Interpretarea la *Republica* din PO și PT, dar în „Nota introductivă” am completat substanțial „Lămuririle preliminare”, față de forma în care apar ele în PT. Notele au fost de asemenea revăzute și completate. Câteva note foarte lungi din PO și PT au fost preluate în Anexele I–IV de la finele volumului. Anexa V e inedită.

Când am planificat distribuția pe volume a POI, prevedeam pentru micul dialog *Cleitophon* volumul V, destinat operelor relativ târzii, precum *Timaios* și *Critias*. Probabil că *Cleitophon* aparține într-adevăr acestei perioade (în baza analizei stilometrice). Însă e verosimil ca și a doua jumătate a *Republicii* (cărțile V–X) să fi fost scrisă sau măcar publicată odată cu *Timaios*, în timp ce publicarea primei jumătăți a marelui dialog politic ține de o perioadă mult mai timpurie. În acest caz, *Cleitophon*, scris expres (cum se va vedea

în „Nota introductivă“) ca un fel de *mică introducere* pentru *Republica*, poate fi așezat în vol. III, prefăcând astfel *Republica*, fără a ne abate de la principiul cronologic, care a stat la baza POI.

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

1. Conform distribuției tradiționale a operei lui Platon în tetralogii, realizată încă în Antichitate (probabil la începutul erei noastre), de către filologul Thrasyllus, *Republica*, un dialog narat de Socrate, ocupă poziția a 2-a din cea de-a 8-a tetralogie¹, fiind precedată de dialogul, posibil apocrif, totuși considerat autentic de mulți astăzi, *Cleitophon* și urmată de *Timaios* și *Critias*. Rațiuni „dramatice” și de cadru au justificat această dispunere. Modernii însă (bazându-se mai ales pe analiza stilometrică) au considerat aceste ultime trei dialoguri mai târzii decât *Republica*. Dar există posibilitatea (vezi „Nota introductivă” la *Republica*) ca *Republica* să fi fost scrisă și publicată de-a lungul unei perioade relativ lungi de timp, astfel încât apare o suprapunere parțială între perioadele când Platon a scris aceste opere.

Legătura dramatică dintre *Cleitophon* și *Republica* e evidentă: Cleitophon, pe care în *Republica* îl găsim ca susținător hotărât al

1. În acea vreme dialogurile platoniciene erau asimilate probabil genului dramatic, astfel încât părea rezonabilă gruparea lor în tetralogii, precum a tragediilor clasice. Sub raportul subiectului, de multe ori legăturile dintre dialogurile aceleiași tetralogii sunt vagi, uneori inexistente, dar uneori există legături de loc, moment, situație, personaje – vezi tetralogia 1, cuprinzând *Euthyphron*, *Apărarea*, *Criton*, *Phaidon* (POI, 1).

sofistului și retorului Thrasymachos, în dialogul omonim îi declară lui Socrate că e nemulțumit de filozofia lui, care, ce-i drept, în-deamnă în modul cel mai minunat la cultivarea virtuții, dar nu explică ce sunt virtutea și, mai ales, dreptatea, sau oferă răspunsuri vagi și inconsistente: aparent, Socrate ori n-are răspunsuri valabile, ori le ține secrete. În consecință, Cleitophon (care deja s-a plâns de Socrate unor amici) i se va alătura lui Thrasymachos, sperând că va primi de la acesta un răspuns precis și sigur. Dialogul se încheie aici, abrupt, fără a se putea citi în el replica lui Socrate (temei pentru mulți critici moderni, începând cu Schleiermacher, de a-i refuza autenticitatea (SOUILLÉ, 179)).¹

Însă abia în *Republica* vom vedea mai întâi că răspunsul lui Thrasymachos privitor la dreptate e fals; apoi că Socrate poate răspunde competent și complet la nedumeririle nu fără justificare ale unora precum Cleitophon. Dar, adevărat, acel Socrate din *Republica* e în cea mai mare parte unul „nesocratic“, un Socrate „platonician“, edificator și sistematic. Așadar, dacă *Cleitophon* e autentic și nici nu e neterminat (și nu cred că este), Platon l-a putut scrie atât ca pe un fel de „introducere“ și de „justificare“ pentru al său atât de „nesocratic“ Socrate din cărțile II–X ale *Republicii* (SOUILLÉ, 179), cât și pentru a prezenta contextul „monden“ al disputei dintre Socrate și Thrasymachos din Cartea I. Așadar, dacă îl citim pe *Cleitophon* în acest fel, ca pe un fel de introducere la *Republica* (fie și scris după aceasta din urmă în cea mai mare parte), Platon ar părea că vrea să ne spună: da, într-un anume sens strict, discipolii precum Cleitophon au avut dreptate să dezerteze: „autenticul“, „istoricul“ Socrate oferea mai curând îndemnuri și întrebări decât soluții imediate. Dar asta nu înseamnă cătuși de puțin că trebuie mers pe calea lui Thrasymachos sau a altor sofști și retori. Așa cum se vede

1. Eu cred că un dialog foarte atipic din punctul de vedere al conținutului, precum *Cleitophon*, dar tipic platonician din punct de vedere stilistic are toate șansele să fie autentic: orice imitator – fiind doritor să facă opera sa să treacă drept autentică – ar prefera să compună un dialog mai „normal“, tocmai spre a nu ridica de îndată suspiciuni.

în *Republica*, e posibilă și necesară dezvoltarea problematicii socratice (a ceea ce am numit „nucleul originar“, POI, 1, 57). Demersul, valabil pentru spiritele filozofice care studiau la Academie, de pildă, va oferi răspunsuri complexe, specific platoniciene, la marile întrebări – precum în *Phaidon*, *Republica*, *Timaios* – chiar dacă niciodată aceste răspunsuri nu vor împietri în schemele unui sistem dogmatic.

2. **Cleitophon**, fiul lui Aristonymos, „era cunoscut atenienilor pentru afilierile sale politice schimbătoare“, ca și pentru un anumit oportunism (NAILS, 115). Cum se vede din dialog, nici afilierile lui din filozofie nu erau prea stabile. În general, ar fi avut concepții politice oligarhic-moderate și ar fi fost asociat cercului politicianului Theramenes, descris favorabil de Aristotel în *Statul atenian*, 28, 5, și care a jucat un rol pozitiv în răsturnarea regimului Celor Treizeci de tirani, instalat după capitularea Atenei. Frecventa retori și sofști precum Thrasymachos și Lysias. În 404 susține revenirea la așa-numita „constituție strămoșească“ (*pátrios politéia*) a lui Solon.

CLEITOPHON

[DIALOG PROTREPTIC, ETIC]

SOCRATE CLEITOPHON

I

406 a SOCRATE Despre Cleitophon, fiul lui Aristonymos, cineva mi-a povestit de curând că, într-o convorbire cu Lysias, vorbea de rău discuțiile filozofice cu Socrate și le lăuda peste măsură pe cele cu Thrasymachos...

CLEITOPHON Oricine /a fost/, Socrate, nu ți-a redat corect spusesele mele adresate lui Lysias!¹ Într-adevăr, în unele privințe nu te-am lăudat, în altele însă te-am lăudat. Și, fiindcă e limpede că-mi faci reproșuri, deși pretinzi că nu-ți pasă, mi-ar plăcea mult să-ți spun eu însumi despre ce era vorba, deoarece se întâmplă să fim noi doi singuri. Asta, ca să ai mai puțin impresia că te văd într-o lumină nefavorabilă. Acuma, pesemne că nu te-ai auzit vorbit de bine, încât pari mai supărat pe mine decât se cade. Dar dacă îmi dai îngăduința să vorbesc deschis, cu plăcere aș face așa; da, vreau să-ți povestesc.

407 a SOCRATE: Când tu îți pui în minte să-mi faci un serviciu, chiar urât ar fi să nu primesc. Căci e limpede că, aflând pe unde sunt mai slab și pe unde mai tare, îmi voi exersa și urmări plusurile și voi fugi de minusuri, după putință.

II

CLEITOPHON Ascultă, te rog.² Fiind împreună cu tine, Socrate, de multe ori am fost impresionat ascultându-te și mi-ai părut că vorbești mai bine decât toți oamenii, atunci când, întocmai ca un zeu descins pe scenă într-o tragedie, îi mustrai pe oameni și declamai: „Încotro vă lăsați purtați, voi, oameni buni? Oare ignorați că nu faceți nimic din ce sunteți datori – voi, care vă dați toată silința să posedați avuții, dar nu vă pasă dacă feciorii căroră le veți încredința avuțiile vor ști să le întrebuințeze în mod drept? Voi nu găsiți pentru ei profesori pentru dreptate – dacă dreptatea se poate preda –, iar dacă ea se dobândește prin trudă și exercițiu, /nu-i găsiți/ pe aceia care să-i pună la trudă și la exercițiu; de fapt, nu v-ați îngrijit mai înainte nici de voi înșivă în acest sens!³ Or vedeți că voi și copiii voștri ați învățat literele, artele Muzelor și gimnastica – despre care credeți că reprezintă educația virtuții – apoi însă deloc n-ați devenit mai buni când e vorba despre posesiuni; atunci, cum de nu disprețuiți educația prezentă⁴, cum de nu căutați oamenii care vă vor scăpa de această discordanță? Și totuși, din cauza acestei neglijențe și leneviri, nu din cauza absenței măsurii dintre mișcarea piciorului și sunetul lirei, fratele cu fratele, cetatea cu cetatea se poartă fără măsură și dizarmonic și, luptându-se și războindu-se unii cu alții, ei fac și suferă reciproc chinurile cele mai cumplite.

Voi însă afirmați că nu din lipsă de educație și din ignoranță, ci de bunăvoie nedreptii sunt nedrepti; pe de altă parte, cutezați să spuneți că nedreptatea e urâtă și că zeii o urăsc. Atunci de ce ar alege cineva /de bunăvoie/ un asemenea rău? E învins de plăceri, ziceți, omul nedrept. Oare /e învins/ tot involuntar, dacă victoria /plăcerilor/ e voluntară? Așadar, în orice fel raționamentul arată că facerea de nedreptăți este fără voie⁵ și că orice om trebuie să arate mai multă preocupare decât o are acum, în privat, dar totodată și că în public trebuie să procedeze întocmai toate cetățile.“

Când te aud, Socrate, spunând adesea asemenea lucruri, sunt foarte încântat și te laud în mod deosebit. De asemenea, /te laud/ când spui ceea ce urmează, că oamenii care își exersează corpul,

dar își neglijează sufletul fac ceva de felul următor: nu le pasă de partea care va conduce, dar își dau silința cu partea care va fi condusă.⁶ Și /sunt de acord/ când spui că pentru cel care nu știe să se folosească de un lucru e preferabil să abandoneze acea folosință. Deci, dacă cineva nu știe să se folosească de ochi, de urechi și de întregul corp, e preferabil ca el nici să nu audă, nici să nu vadă, nici să se folosească în alt fel de corp, decât să se folosească la întâmplare de el. Și în arte lucrurile stau tot așa: cine nu știe să se folosească de propria liră e clar că nu va ști să se folosească nici de cea a vecinului; și cel care nu știe să se folosească de lira celorlalți nu va ști să se folosească nici de cea proprie. La fel se întâmplă cu toate instrumentele și posesiunile. Și îndemnul tău se încheie frumos, spunând că pentru cel care nu știe să se folosească de sufletul propriu e preferabil să dea sufletului pace și să nu trăiască, decât să trăiască făcând ce-i trece prin cap.⁷ Iar dacă există vreo necesitate ca el să trăiască, pentru un astfel de om e mai bine să-și ducă viața ca sclav decât ca un om liber, încredințând altui om cârma minții lui, precum /cârma/ unei corăbii – anume unui om care a învățat arta conducerii oamenilor. Pe ea, Socrate, adesea o numești „arta politică“, afirmând că ea este identică cu arta judiciară și cu dreptatea.⁸

N-am vorbit niciodată împotriva unor astfel de discursuri și a altora aidoma lor, numeroase și minunat exprimate – anume că virtutea se poate preda și învăța⁹ și că cel mai mult în viață trebuie să-ți pese de tine însuși –, nici nu cred că e vreun risc să vorbesc vreodată mai târziu. Le socotesc ca dând îndemnurile cele mai convingătoare și cele mai utile și cred că ele cu siguranță ne deșteaptă din somn, de parcă noi dormeam.¹⁰

III

Așadar, am fost atent să ascult ceea ce urmează. Totuși nu pe tine te-am întrebat mai întâi, Socrate, ci pe companionii, pe familiarii, pe prietenii tăi, sau în ce fel trebuie numită relația lor față de tine.¹¹ Dintre aceștia, i-am întrebat în primul rând pe aceia care aveau cea mai mare trecere în ochii tăi, dorind să aflu care este continuarea

acelor îndemnuri și prezentându-le chestiunea cumva în felul tău: d
 „Oameni buni, am zis, în ce fel vom primi acum îndemnul lui
 Socrate pentru noi, ca să obținem virtutea? Ca fiind numai ea /va-
 lorioasă/, dar că e imposibil s-o parcurgi și s-o obții în mod desăvârșit,
 ci sarcina noastră de-a lungul întregii vieți asta va fi – în afară de
 toate celelalte: să-i îndemnăm pe cei care n-au fost încă îndemnați,
 iar aceștia, la rândul lor, să-i îndemne pe alții asemenea lor? Sau
 trebuie ca Socrate și noi să ne întrebăm unii pe alții asupra a ceea
 ce vine după asta, vrând să știm ce urmează de aici, odată ce am e
 admis că asta trebuie omul să facă? În ce fel trebuie să începem
 cunoașterea dreptății? E ca și când unul dintre noi ar îndemna să
 ne preocupăm de corp, văzându-ne că, asemenea unor copii, nu ne
 gândim că există o gimnastică și o medicină; apoi ne-ar mostra
 spunând că-i rușinos să ne dăm toată osteneala cu grâu, orz, vii și
 cu lucrurile cu care ne trudem și pe care le dobândim de dragul cor-
 pului, dar să nu descoperim nici o artă și pricepere pentru corpul
 însuși, pentru ca acesta să ajungă cât mai bun, deși o astfel de artă
 există. Iar dacă îl întrebăm pe cel care ne adresează acest îndemn:
 „Susții că există aceste arte?“, respectivul ar răspunde pesemne că
 ele sunt gimnastica și medicina. „Ei bine, atunci care spunem că este 409 a
 arta menită virtuții sufletului?“¹²

Cel care, dintre ei, părea cel mai tare la asemenea lucruri îmi
 răspunde: „Ea este arta pe care Socrate, precum îl auzi, o indică – nici
 una alta decât dreptatea.“ Zic eu:

„Nu-mi spune numai un nume, ci vorbește în felul următor:
 zicem că medicina este o artă. Or ea realizează două acțiuni: pe de b
 o parte, produce mereu alți medici, adăugați la cei existenți; pe de
 altă parte, /produce/ sănătatea. Dintre acestea două, ultima nu mai
 este o artă; e lucrarea artei predate și învățate – ceea ce numim să-
 nătate. Și /dubla realizare/ la dulgherie, conform aceluiași raport,
 sunt casa și dulgheria – prima fiind lucrarea, a doua învățătura.
 Atunci să facă și dreptatea la fel: pe de o parte, să facă drepti, așa cum
 dincolo /arta îi făcea/ pe toți artizanii; pe de altă parte, care este lu-
 crarea despre care afirmăm că ne-o poate realiza omul drept? Spune,
 care este?“

- c Acela mi-a răspuns, cred, că este utilul, un altul – că-i cuvenitul, al treilea – că-i folositorul, al patrulea – că e profitabilul.¹³ Atunci eu am continuat zicând: „Dar aceste nume se regăsesc în oricare dintre arte – a acționa corect, /a face lucruri/ utile, folositoare și restul de același fel. Dar fiecare artă va exprima /scopul/ spre care tind toate astea, ca pe lucrarea sa proprie; de exemplu, dulgheria /va vorbi despre/ a face bine, frumos, cuvenit, astfel încât chereșteaua să devină mobilă – aceasta nu este artă. Considerați în același mod și lucrarea proprie dreptății.“

- d Până la urmă, Socrate, mi-a răspuns unul dintre însoțitorii tăi, care a părut să vorbească cel mai subtil: „Lucrarea proprie dreptății – care nu-i proprie nici unei alte arte – este să realizeze prietenia în cetăți.“¹⁴ Întrebat din nou, el a spus că prietenia e un bine și niciodată un rău; și, când l-am chestionat din nou, a refuzat să admită că prietenii copiilor și cele față de animale – pe care noi le numim astfel – sunt prietenii /autentice/. Căci pentru el se întâmplă ca astfel de „prietenii“ să fie, în majoritatea timpului, mai mult vătămă-
- e toare decât bune. Ferindu-se de acest aspect el a negat că aceste afecte sunt prietenii, susținând că au fost în mod eronat numite astfel de către cei care le numesc așa. Și a zis că prietenia autentică și adevărată este, în modul cel mai clar, *unirea în cugete* (*homónoia*). Apoi, fiind întrebat dacă socotește unirea în cugete o *unire în opinii* (*homodoxía*), sau o știință, a desconsiderat unirea în opinii. Căci – zicea – ar fi necesar să se nască la oameni uniri în opinii multe și vătămătoare¹⁵, or prietenia s-a admis că este pe deplin un bine și o lucrare a dreptății; în consecință, a declarat că același lucru /cu prietenia/ este unirea în cugete care-i știință, și nu opinie.

- 410 a Când am ajuns în acel punct al discuției și am rămas încurcați, mulți dintre cei prezenți s-au arătat șocați de ce spusese, zicând că discuția s-a întors în cerc, în același loc de unde plecase. Au zis: „Și medicina este o unire în cugete, și toate artele /sunt/ și ele pot să explice care le este domeniul /propriu/. Dar a fost pierdut /scopul/ către care tinde ceea ce tu numești dreptate sau unire în cugete.“¹⁶ Și e neclar care-i lucrarea ei /proprie/.

IV

La sfârșit, Socrate, ți-am pus aceleași întrebări chiar ție. Mi-ai răspuns că e treaba dreptății să faci rău dușmanilor și bine prietenilor. Doar că mai târziu a apărut că omul drept nu face rău nimănui niciodată, deoarece acționează în toate în vederea folosului fiecăruia.¹⁷ După ce însă le-am discutat pe astea nu o dată, nici de două ori, ci insistând mult timp, am renunțat. Am socotit că spre a îndemna la preocupare pentru virtute tu ești cel mai bun dintre oameni, însă una din două: sau numai de atâta ești în stare și de mai mult nu (ceea ce s-ar întâmpla în legătură cu oricare altă artă, când cineva, nefiind cârmaci, ar exersa elogiul acestei arte, declarând-o valoroasă pentru oameni, și la fel și cu celelalte arte). Pesemne și în legătură cu dreptatea cineva ți-ar putea imputa ceva asemănător, ca unuia care nu-i un mai bun cunoscător al dreptății, /tocmai/ fiindcă o elogiezi din plin. Totuși, nu asta e opinia mea. Deci, din două una, sau tu nu știi /ce e dreptatea/, sau nu vrei să-mi împărtășești /ce este/.¹⁸

Din acest motiv mă gândesc să mă duc la Thrasymachos și oriunde în altă parte pot, deoarece sunt în impas. Însă poate vrei să încetezi cu aceste îndemnuri la adresa mea; așa, de exemplu, în privința gimnasticii, dacă m-ai îndemna să nu-mi neglijez corpul, apoi, în continuarea îndemnului, mi-ai spune de ce fel de îngrijire are nevoie corpul meu conform naturii lui. Să se întâmple și acum același lucru: socotește-l pe Cleitophon de acord că e de tot râsul să te îngrijești de toate celelalte, dar să-ți neglijezi sufletul acesta, în vederea căruia ne ostenim cu celelalte. Și presupune și că eu am spus toate celelalte care vin în continuare, pe care le-am expus și acum. Și te rog să nu faci altminteri, ca să nu te laud pe de o parte, după cum fac acum, înaintea lui Lysias și a altora, dar să te și critic, pe de alta. Căci voi afirma, Socrate, că pentru un om care n-a primit îndemnuri ești de foarte mare preț, dar că pe cel deja îndemnat tu mai că-l împiedici să înainteze înspre desăvârșirea virtuții și să devină fericit.

CUPRINS

<i>Notă la volumul III</i>			5
CLEITOPHON	Introducere	9	Text 11
REPUBLICA (STATUL)		21	45
<i>Anexa I</i>			407
<i>Anexa II</i>			409
<i>Anexa III</i>			416
<i>Anexa IV</i>			418
<i>Anexa V</i>			421
<i>Note</i>			441
<i>Lista abrevierilor bibliografice</i>			493